

יום רביעי 03 יולי 2024 14:53

הילד - אדם נושא זכויות

דברי נשיאת בית המשפט העליון, השופטת אסתר חיות, במכללת שערי מדע ומשפט, לרגל שלושים שנה לאמנה לזכויות הילד [י"ב בכסלו תש"ף, 10.12.2019]

11/12/2019 | אסתר חיות | נאומים | תגובות



אסתר חיות [צילום: אבשלום שושוני/פלאש 90]

בוקר טוב לכולכם.

נשיא מכללת שערי מדע ומשפט, פרופ' אביעד הכהן; דיקאנית בית הספר למשפטים במכללה, פרופ' איילת בלכר-פריגת; פרופ' רונה שוז; פרופ' אשר בן-אריה, מנכ"ל מכון חרוב; שגריר שוויץ בישראל, Jean-Daniel Ruch; וסגניתו Anne-Lise Cattin Hennin, המכבדים אותנו בנוכחותם היום, אורחים יקרים,

בפתח הדברים אני מבקשת להודות על ההזדמנות שניתנה לי לדבר בפני הפורום המכובד הזה על נושא כה חשוב וכה קרוב לליבי.

אך בטרם אפנה לדבר על "נגישותם של ילדים לצדק" שהוא נושא הרצאתי היום, אני מבקשת לספר לכם בהתרגשות ובגאווה רבה כי נשיאת בתי המשפט לנוער בדימוס שלנו, השופטת גלית יגוצקי מור, זכתה לפני כשבועיים ב"אות החיור" ע"ש מורשתו של יאנוש קורצ'אק. זהו אות בינלאומי המוענק מאז 1968 לאדם אחד בעולם בכל שנה, והשנה התברכה בו הנשיאה ויגוצקי-מור והתברכנו בה כולנו.

"אות החיור" הוא הפרס הבינלאומי היחיד בעולם המוענק למבוגרים על-פי בקשתם בכתב לילדים והוא מוענק על יישום מעשי של משנת יאנוש קורצ'אק, אחד מגדולי המחנכים במאה ה-20, בתחום העצמת ילדים.

כידוע, בתי היתומים שניהל קורצ'אק התנהלו על-ידי הילדים באמצעות עיקרון השלטון העצמי, והוקמו בהם "בתי משפט של חברים", שבהם שימשו ילדי בית-היתומים שופטים, תוך מתן הזכות לטעון כנגד מחנכיהם. עשייתה של הנשיאה ויגוצקי-מור בתחום שיפוט הנוער, ובתחום נגישות ילדים ונוער למערכת המשפט, אכן משתלבת היטב עם מורשתו זו של יאנוש קורצ'אק, ועל כך מגיעה לה התודה, הברכה וההערכה מקרב לב.

כיוון שפתחתי באזכור מורשתו של קורצ'אק אבקש להביא בקצרה מדברים שכתב עוד בשנת 1929: "מקדמת ילדותנו אנו גדלים מתוך הרגשה, כי הגדול חשוב מן הקטן [...]. כבוד ופליאה מעורר מה שהוא גדול, והוא תופס יתר מקום. קטן - רגיל, לא מעניין. אנשים קטנים, צרכים קטנים..."

מדינאים ומחוקקים מנסים בזהירות, ובכל פעם ופעם שוגים. והם גם מתייעצים ומחליטים על הילד; אך מי ישאל את הילד התם למשפטו והסכמתו? כי מה יש בפיו להגיד?"

דברים יפים אלה, המקדימים את זמנם, מבטאים ביקורת לא מרומזת על היחס כלפי ילדים עד לפני עשורים לא רבים. אכן, בעבר הלא כל-כך רחוק נתפסו ילדים כקניינם של הוריהם, ואיש לא העלה על דעתו לשאול אותם "למשפטם והסכמתם". מגמה של שינוי הרואה בילדים אנשים בעלי אישיות וצרכים משל עצמם החלה במאה ה-19. מגמה זו באה לידי ביטוי באופנים שונים

בשיטות משפט שונות בעולם, ועם זאת, ככלל, בתחילת המאה הקודמת, העיסוק המשפטי בילד התמקד בעיקר בהגנה עליו - בהיותו סובייקט חלש ונתון לניצול ודיכוי - ובעיקר בהבטחת זכותם של ילדים לחינוך.

הצהרת ז'נבה בדבר זכויות הילד משנת 1924 אשר אושרה על-ידי חבר הלאומים, אותו גוף בינלאומי שקדם לארגון האומות המאוחדות, היוותה המסמך הבינלאומי הראשון אשר הוקדש להסדרת זכויות ילדים. ההצהרה על כך הייתה אומנם תקדימית, אך היא נועדה בעיקרה לבטא את המחויבות האנושית לילדים במצבי מצוקה, ותפיסת הילדות העולה ממנה היא צרה ולשונה - סבילה.

בשנות ה-60 של המאה העשרים החלה להתפתח תפיסה מתקדמת יותר הרואה בילדים נושאי זכויות. ביטוי לכך ניתן בהצהרת האו"ם בדבר זכויות הילד משנת 1959 העוסקת בילד באשר הוא ובמכלול צרכיו. אולם העיסוק בזכויותיהם של ילדים במסגרת הצהרה זו גם הוא מוגבל בעיקרו ל"הגנה ולהענקה" (provision). חירויות הפרט וזכויות האדם של "עולם המבוגרים" נותרו מחוץ לאותה הצהרה.

רק בשנת 1989, לאחר עשר שנות גיבוש וניסוח, אושרה פה אחד האמנה לזכויות הילד על-ידי האו"ם. האמנה היוותה פריצת דרך בתחום זכויות הילדים: מסמך מפורט, מקיף וכולל, המתייחס למכלול נרחב של זכויות, ובכללן זכויות שלא עוגנו קודם לכן במסמך בינלאומי כגון: הזכות לשימור זהות (סעיפים 8 ו-30 לאמנה). נוסף על כך מעגנת האמנה באופן מפורש חירויות של ילדים, ובכללן חופש הביטוי, ההתאגדות, הדעה, הדת, המצפון וחופש המדע.

המלומדת יהודית קרפ כתבה מאמר מקיף ומעניין מאוד על היחס בין כבוד האדם של הילד והאמנה לזכויות הילד וציינה בו כך: "האמנה [לזכויות הילד] היא מצפן לתהליך התפתחות אוניברסלי, שבמהלכו נבנית תרבות כבוד האדם של הילד ומושרשת בחברה. האמנה מחייבת תרבות חשיבה חדשה ותובנות חדשות לעניין הנחות מוקדמות חברתיות, פסיכולוגיות ומשפטיות על כישוריהם המתפתחים של ילדים [...] **האמנה היא ההכרה הבינלאומית שילדים אינם חפץ או רכוש או רק מושאי הגנה ודאגה. ילדים אינם אמצעי למטרה, הם המטרה עצמה. הילדים הם היעד, נושאי זכות עצמם להתפתחות ולהעצמה. הם בני אנוש הזכאים לכבוד האדם שלהם.**"

כפי שעולה גם מתוכנית הכנס המרתקת - הנושאים שבהם עוסקת האמנה, והפרשנות שניתנה להוראותיה לאורך שלושים השנים שחלפו מאז שנוסחה, הם רבים ומגוונים וקצרה היריעה מלהקיף את כולם. אני נתבקשתי על-ידי מארגני הכנס לומר מספר מילים על "נגישות ילדים לצדק" ולפיכך אמקד את דברי בהיבטים אחדים של זכות זו.

כיוון שפעמים רבות בכוחה של ספרות טובה לזקק נושאים מורכבים במיוחד בצורה קולעת, אבקש לפתוח בסיפור מתוך ספרו של הסופר הבריטי איאן מקיואן שכותרתו בעברית היא "טובת הילד"¹. בסגנונו האופייני מתאר מקיואן דילמות המתעוררות בתיקי משפחה מבעד לעיניה של שופטת בית המשפט לענייני משפחה בלונדון. בין היתר, מסופר שם סיפורו של אדם, נער החולה בסרטן הדם המסרב לקבל עירוי דם כעניין אמוני הנתמך בעמדת הוריו ובעמדת זקני קהילת עדי יהוה שאליה הוא משתייך. השופטת באה לבקרו בבית החולים ואומרת לו: "רק שיהיה ברור, אדם, אתה מבין שאני ורק אני מחליטה מה דורשת טובתך. אם אפסוק שמותר לבית החולים לטפל בך בעירוי נגד רצונך, מה תחשוב?", ואדם עונה לה בחיוך "אני אחשוב שכבודה דוחפת את האף"².

והנה לנו בתמצית לב העניין - "טובת הילד" כפי שהיא מובנת על-ידי המבוגרים איננה חזות הכל - אלא הילד זכאי להשתתף בהגדרתה.

אכן, במובנים רבים, זכות ההשתתפות - Participation - המעוגנת בסעיף 12 לאמנה, היא החידוש המרכזי של האמנה משנת 1989, וזו לשון הסעיף: "א. מדינות חברות יבטיחו לילד המסוגל לחוות דעה משלו את הזכות להביע דעה כזו בחופשיות בכל עניין הנוגע לו, תוך מתן משקל ראוי לדעותיו, בהתאם לגילו ולמידת בגרותו של הילד. ב. למטרה זו תינתן לילד הזדמנות להישמע בכל הליך שיפוטי או מינהלי הנוגע לו במישרין או בעקיפין, באמצעות נציג או גוף מתאים, בצורה המתאימה לסדרי הדין שבדין הלאומי".

ביטוי לחשיבותו של עיקרון זה ניתן בסיכום הדין ה-34 של הוועדה לזכויות הילד משנת 2006:

The new and deeper meaning of this right is that it should establish a "new social contract

One by which children are fully recognized as right-holders who are not only entitled to receive protection but also have the right to participate in all matters affecting them, a right that can be considered as the symbol "for their recognition as rights holders

כעולה מדברים אלה, חשיבותו של העיקרון טמונה, ראשית, בעצם ההצהרה על הילד כאדם נושא זכויות, ולא כ"אדם בהתהוות" הזקוק רק לחסד ולהגנה. עיקרון ההשתתפות אינו מוגבל בגיל, ובכך הוא מבטיח התייחסות פרטנית לילד הקונקרטי, לצרכיו וליכולותיו.

עיקרון ההשתתפות מאפשר לילדים להביע עמדה ודעה בכל עניין הנוגע להם, והוא מחייב שדעה זו תילקח ברצינות.

לכך נודעת חשיבות כפולה: ראשית, עיקרון ההשתתפות נועד להבטיח מרחב בטוח המאפשר שיח מכבד בין ילדים ומבוגרים שבו יהיה זה הילד אשר יוכל להביא לידי ביטוי את מה שהוא מבין כטובתו. ההכרה בכך יש בה כדי לחזק את הערכתם העצמית של ילדים, את האוטונומיה שלהם ואת המודעות לכבודם.

שנית, עיקרון ההשתתפות מביע באופן עמוק את ההבנה כי חינוך לדמוקרטיה מהותית - כלומר, לשיטת משטר שבה הפרט הוא ריבוני לעצב ולפתח את אישיותו כיחיד בתוך חברה - הוא תהליך שחייב להתחיל בילדות. כבוד לזולת ולזכויותיו וכן היכולת לנהל שיח משמעותי ומכבד הם מיומנויות שיש לפתח ולרכוש באמצעות כלל מעגלי הלימוד המקיפים את הילד: משפחתו, מוריו, קבוצת התייחסות הרלוונטית לגילו, הרשתות החברתיות, האינטרנט ועוד, וכמובן באמצעות המסרים שמעבירות רשויות השלטון עצמן.

קשה מאוד להעביר מסר של אחריות ושיתוף לקבוצה מודרת, ובמובנים רבים, ילדים מהווים אחת הקבוצות החברתיות המודרות ביותר. זו הסיבה שהוועדה לזכויות הילד מתייחסת אל העיקרון כיוצר "אמנה חברתית חדשה", אמנה שבה לוקחים חלק פעיל ואמיתי גם הילדים בחברה, הנתפסים כבני אדם מעורבים ופעילים.

לחשיבותה של זכות ההשתתפות אפשר למצוא ביטוי מסוים כבר במקורותינו. בספר בראשית מסופר סיפורה של רבקה, בעת שאליעזר, עבד אברהם, הציע לבני משפחתה לקחתה לאישה לבן אדונו, יצחק. בני המשפחה, האמונים לכאורה על טובתה של הנערה, לא ענו בשמה, אלא ביקשו לדעת מהי עמדתה [בראשית כד, נז]: וַיֹּאמְרוּ נִקְרָא לְנַעֲרָה אֵת פִּיהָ.

אחד מפרשני המקרא הידועים, ר' שלמה בן מאיר המכונה הרשב"ם, מעיר שהשאלה נשאלה למרות שמן האופן שבו הוצג סיפור המפגש המופלא בין אליעזר לרבקה נראה שאין ספק שזהו "זיווג משמיים": **כלומר, אף על-פי שהקדוש ברוך הוא חפץ בזיווג זה, אף על-פי כן אמרו לה [כלומר, שאלו אותה] התלכי עם האיש הזה ...**

עוד מעניין לציין כי המדרש בבראשית רבה, סימן ס, מבין את אופן הצגת השאלה בפני רבקה - "הַתְּלִכִי עִם הָאִישׁ הַזֶּה" - כמניפולציה המיועדת להובילה לתשובה שלילית. רבקה מעזה להציג בפני משפחתה תשובה שאינם מצפים לה: **"ותאמר אלך" - הולכת אני על כרחכם שלא בטובתכם**. כלומר, מרגע שניתנה בידיה של רבקה האפשרות להביע את עמדתה באופן עצמאי, ניתנה לה האפשרות לגבש עמדה נבדלת מזו של משפחתה.

החידוש הגדול של האמנה הוא בהגדרת ההשתתפות כזכות פוזיטיבית לה זכאי הילד. אף שזכות זו רחבה ומתפרשת אל מעבר להשתתפות בהליכים בבתי משפט, אני אבקש להתמקד בעיקר בנגישותה של מערכת בתי המשפט לילדים. עם השנים, ובעקבות תהליכים שונים, חברתיים ואחרים, שהתרחשו במדינות רבות ולא פסחו גם על ישראל, גדלה מאוד החשיפה של ילדים למערכת המשפט ועובדה זו מצריכה התייחסות למשוכות הגבוהות שעומדות בפני ילדים בהקשר זה במגוון הסיטואציות המשפטיות שבהן הם מעורבים.

אכן, לרוב, ילדים נגררים למערכת המשפט כנפגעי עבירה או כמבצעי עבירה או על-ידי הוריהם בתיקי משפחה, אם כי לאחרונה אנו עדים גם לסנוניות ראשונות של מקרים בהם ילדים - כיחידים או כקולקטיב - פונים לבתי המשפט בכדי לעמוד על זכויותיהם. בהקשר זה חשוב

להדגיש כי גם כאשר ילדים נגררים להליך קיימות אפשרויות שונות להשתתפותם בו.

לפני כארבעים שנים התפרסם מאמר של המלומדים פלשטינר, אייבל וסאראט שהציג את הטענה - שהפכה בינתיים לחלק בלתי נפרד מעולם המושגים המשפטי - לפיה נפגע המבקש לעמוד על זכותו נדרש לעבור תהליך הכולל שלושה שלבים: ראשית, עליו להעניק "תווית" משפטית מוגדרת לאירוע הפגיעה - זהו שלב ה-naming, ובעברית - מתן שם; שנית צריך הנפגע להבין מיהו הגורם שאחראי לפגיעה בזכויותיו ולהתייבב מולו - זהו שלב ה-blaming, או שלב הטלת האשם; ושלישית, יש לתרגם טענות אלה ללשון משפטית, שלב ה-claiming - הוא שלב העמידה על הזכות.

מודל זה שימש כותבים רבים לניתוח הקשיים והמכשולים עימם מתמודדים תובעים פוטנציאליים. במיוחד התמקדה הכתיבה בהקשר זה באוכלוסיות מוחלשות, שלרוב אינן מודעות כלל לזכויותיהן ואין להן נגישות לשיח הזכויות הציבורי, אם בשל חוסר במשאבים חומריים או בשל חוסר במשאבים אישיים, קשיי שפה וכן מחסומים תרבותיים ופסיכולוגיים.

אני מבקשת לעשות שימוש ברעיון הבסיסי של מודל זה ובשלושת השלבים שהוא עומד עליהם כדי לעמוד על הקשיים של ילדים בממשק עם מערכת המשפט, בין אם עסקינן בילדים שבחרו לפנות למערכת המשפט ובין אם המדובר בילדים שנגררו אליה ונדרשים להשתתף בהליכים משפטיים.

כשאנו חושבים על מחסומים העומדים בפני ילדים, רובנו וודאי חושבים על כך שבחלק גדול ממדינות העולם ילד אינו יכול לתבוע בעצמו, ולרוב הילדים אין נגישות עצמאית לכסף כדי שיוכלו לשכור עורך דין. עניין זה רלוונטי לא רק עבור ילדים שרוצים לפנות למערכת המשפט, אלא גם עבור אלא שמוצאים עצמם מעורבים בהליך משפטי כאשר הייצוג המשפטי אינו שלהם (למשל, בתיקי משפחה, בהם עורכי הדין מועסקים על-ידי הוריהם).

אם נחשוב על השלב הראשון במודל - שלב מתן השם - הקושי בשלב זה נובע מהצורך לתרגם אירוע קונקרטי לשיח זכויות. היכולת לעשות זאת תלויה בידיעה שמעשה או מחדל מהווים עוול. כשמדובר בילדים, לרוב הם אינם בקיאים בכללים ובנורמות, והאסור והמוותר מתווך לתוך עולמם על-ידי הוריהם ומוריהם.

הם גם אינם חלק מהשיח הציבורי הרלוונטי - פעמים רבות מתוך כוונה טובה לגונן עליהם - וחלקם אינם מודעים כלל לאפשרות קיומה של מציאות אחרת. כך למשל, אנו עדים לא פעם לעדות מטלטלת של ילדות וילדים שעברו פגיעה או התעללות מינית בתוך המשפחה המספרים שלאורך שנים לא הבינו כלל שמדובר בפגיעה בהם וסברו כי כך מתנהלים הדברים בכל הבתים.

יתרה מכך, האפשרות לתת שם לעוול היא לא אחת תלויה הקשר חברתי ואמוני ונוכח העובדה שזכויות ילדים נתפסות - עדיין - אצל הורים רבים כפגיעה בסמכותם ההורית, קיימים גם מחסומים פסיכולוגיים המקשים על ההבנה כי ניתן לקרוא למצבים שונים "עוול". ולבסוף, כפי שקורה לא אחת, השפה המשפטית לא תמיד מצליחה להדביק את המציאות על שלל אתגריה.

בעידן הטכנולוגי שבו אנחנו חיים מתעוררות דילמות מורכבות הנוגעות לזהותם ולזכויותיהם של ילדים - חשיפה מתמדת של ילדים ברשתות חברתיות על-ידי הוריהם ללא רשות, סוגיות הנוגעות לתאי "משפחות חדשות", זהות מינית של ילדים וקונפליקטים במקרים שבהם הילדים לא רוצים לחשוף את העדפותיהם המיניות בפני הוריהם. ושתי תופעות חדשות יחסית במקומותינו: האחת, ילדים שיש להם הכנסה משמעותית משלהם והם מבקשים להגן באופן עצמאי על האינטרסים הכלכליים שלהם מול הוריהם; השנייה, תביעות של ילדים כקבוצה, ביחס למדיניות הנוגעת להם בהווה או ביחס לעולם שאנו המבוגרים משאירים להם, למשל בתחום שינויי האקלים.

סוגיות מעניינות אלה מצויות עדיין בראשית דרכן ועוד לא נצבר ניסיון מספק בהתמודדות עמם, אך אין ספק שמדובר בהתפתחויות שהמערכות השיפוטיות תידרשנה להתמודד עימן בעתיד.

מה שאני מבקשת להדגיש ביחס לציפייה כי ילדים יהיו מסוגלים לתת שם משפטי למה שעבר עליהם - כנפגעי עבירה, כפוגעים או כילדים המצויים בלב מחלוקת משפחתית - הוא כי ילדים הם אוכלוסייה שיש להקדיש לצרכיה תשומת לב מיוחדת וכי חשוב שהעוסקים במלאכת הנגשת הידע לילדים יכירו בחשיבות תפקידם כבר בשלב הראשון, שהוא כאמור, שלב מתן השם, ה-

.naming

השלב השני במודל הוא שלב הטלת האשם, וגם כאן, הן ביחס לגיבוש תביעה או תלונה והן ביחס ליכולת להשתתף בהליך כעדים, קיימים מבחינת אוכלוסיית הילדים קשיים מיוחדים. שלב זה דורש, למעשה, התגברות על שני מחסומים: הראשון, הבנה של הילד כי הוא עצמו אינו אשם במה שקרה לו. השני, הפניית אצבע מאשימה כלפי הגורם המעוול.

הדבר קשה במיוחד מקום שהילד נדרש להתעמת עם דמות משמעותית או סמכותית במעגל המשפחתי, החינוכי או הקהילתי, וכן מקום שבו הילד חושש מפירוק התא המשפחתי שלו. תחושת המסוגלות לקחת חלק בהליך משפטי - הן כתובעים, אבל גם כעדים, נאשמים או צדדים מעורבים - דורשת העצמה של ילדים, וכן טיפוח האמונה בקרבם שעמדתם תתקבל ברצינות הראויה. זהו מסר שכמבוגרים אנחנו לא תמיד מצליחים להעביר לילדים.

אחד הנושאים המורכבים ביותר הנוגע להשתתפות ילדים בהליכים בבתי משפט הוא השלב השלישי - שלב העמידה על הזכות - ה-claiming. בהקשר זה אני מבקשת להתמקד בסוגיה של העדת קטינים. המפגש עם מערכת המשפט עשוי להיות חוויה מאיימת ומפחידה גם עבור מבוגרים. על אחת כמה וכמה נכון הדבר לגבי ילדים.

חישוב רגע על מבנה בית המשפט מנקודת מבטו של ילד: בכניסה עליך לעבור שומרים חמושים וחפצך מוכנסים אל מכונת שיקוף; היכלי המשפט צפופים והומי אדם; השופט או השופטת היושבים לדין לבושים בגלימה שחורה והדין מתנהל על ידם מעל במה מוגבהת. כאשר מתיישב הילד על דוכן העדים, ייתכן שרגליו הקצרות לא יגיעו לרצפה. השפה המשפטית זרה לו. פעמים רבות חש הילד שעל כתפיו מונחת אחריות שקשה לו לשאתה. ובהתחשב בכל האמור, נשאלת השאלה האם נכון שילדים יטלו חלק בהליך המשפטי המתקיים בין כותלי בית המשפט? האם זוהי הדרך ההולמת למימוש זכות ההשתתפות שלהם אותה הזכרתי קודם?

בשנת 2005 ישבתי בהרכב בבית המשפט העליון שדן באחד מאותם תיקים קשים מנשוא בהם נאלצנו להכריע בשאלה האם לאפשר לשתי אחיות צעירות שהוריהן התגרשו להגר לארה"ב עם אמן שבינתיים נישאה מחדש ועם בתה מנישואים אלה, או להשאירן בישראל אצל אביהן.

בערכאה הראשונה נסמך בית המשפט לענייני משפחה על חוות דעתה של רופאה פסיכיאטרית ופסיכואנליטיקאית המתמחה בטיפול בילדים ומתבגרים וקבע כי יש לאפשר להן להגר עם אימן לארצות הברית. בית המשפט בחר שלא לזמן את הבנות ולשמוע את עמדתן בשאלה שעמדה על הפרק. זאת, נוכח חוות דעתה של המומחית כי הן מעוניינות שלא להביע עמדה ועל-מנת שלא להעמיס עליהן קושי רגשי נוסף. בית המשפט המחוזי קיבל את ערעור האב על החלטה.

בניגוד לגישה שבה נקט בית המשפט לענייני משפחה, בית המשפט המחוזי החליט לזמן את הבנות וקיים עימן שיחה באופן בלתי אמצעי, בעקבותיה התרשם שיש להן בישראל קשרים משפחתיים וחברתיים וכי ניתוק הקשרים הללו בעקבות המעבר לארצות הברית, יפגע בטובתן. על כן, קיבל בית המשפט המחוזי את הערעור והורה כי הבנות יישארו בארץ בחזקת אביהן.

על החלטה זו הוגשה בקשת רשות ערעור לבית המשפט העליון ובהסכמת שני הצדדים, דנו בבקשה כבערעור. בחוות הדעת המשלימה שהגישה המומחית בפנינו היא שבה על המלצתה לאפשר את הגירת הבנות לארצות הברית, וזאת לאחר ששבה ונפגשה עם הבנות. מחוות הדעת המשלימה עלה, בין היתר, כי במפגשים הנוספים עימה ביטאו הבנות תחושות של עצב ולחץ וכי הן התאמצו במודע שלא להביע עמדה בשאלת הגירתן, על-מנת שלא לפגוע במי מהוריהן.

כמו-כן, עלתה תחושה של מועקה מצידן בעקבות המפגש שהתקיים בינן ובין שופטי בית המשפט המחוזי. בהקשר זה סיפרו הבנות על מתיחות שנוצרה ביניהן משום שהאחות הבכורה חששה שההכרעה נפלה על סמך דבריה, וכעסה על האחות הצעירה על שלא דיברה באותו מעמד.

לענייננו, חשוב לי להתעכב על שאלת השתתפותן של הבנות בהליך בבית המשפט ועל החוויה שעברו כתוצאה מכך.

זכות ההשתתפות היא מושג עמום שניתן לפרשו בדרכים שונות. ברמה הכללית ביותר בוודאי

נכללים בו מתן מידע מתאים ומותאם גיל לילד על המתרחש, ומתן אפשרות לילד, אם הוא בוחר לעשות כן, לבטא את דעתו. אבל מהו המידע הרצוי? כמה מידע צריך לחשוף בפני הילד? מי צריך להשמיע בפני הילד את המידע? מי צריך לשמוע את הילד? איך והיכן צריך לשמוע את הילד? האם ניתן לפתח מודל כללי תלוי גיל בהקשר זה או שמא יש לפעול בכל מקרה על-פי נסיבותיו וייחודיותו של הילד, וכיצד יש לעשות זאת? מהי הדרך הנכונה ליתן ביטוי לזכות שלא להשתתף בהליך?

שאלות מורכבות אלה מתעוררות במקרים מסוג זה ובמקרים אחרים שבהם מעורבים ילדים בדרך כזו או אחרת בהליך המשפטי.

בהקשר זה אני רוצה לספר לכם על סדנה שאנחנו מבקשים לפתח ממש בימים אלה באמצעות המכון להכשרת שופטים ובהנחייתה המקצועית של פרופ' אירית הרשקוביץ מאוניברסיטת חיפה, שעניינה הכשרת שופטים לקיום שיחה עם קטינים במסגרת הליכים המתנהלים בבתי משפט למשפחה ובבתי משפט לנוער.

קצת רקע: בשנת 2014 תוקנו תקנות סדר הדין האזרחי בישראל בהתבסס על מסקנותיה של תוכנית ניסיונית, שגובשה על-ידי ועדת היגוי בראשותה של השופטת סביונה רוטלוי, אשר החלה לפעול עוד בשנת 2006 במספר מצומצם של בתי משפט לענייני משפחה. במסגרת התיקון, הוספו תקנות המחייבות שיתוף ילדים מגיל 6 עד גיל 18 בהליכים הנוגעים להם, וכן ילדים מתחת לגיל 6 אם מצא בית המשפט לנכון לעשות כן.

ככלל, שיתוף ילדים מתבצע ביחידת הסיוע של בית המשפט לענייני משפחה באמצעות מחלקת שיתוף ילדים ועל-ידי עובדים סוציאליים.

במפגש שמתקיים ביחידת הסיוע נמסר לילד מידע בדבר זכותו להשתתפות, ומועלות בפניו החלופות השונות: הימנעות מהשתתפות, או עמידה על זכותו שלא להשתתף בהליך; שמיעת קולו באמצעות עובד סוציאלי ביחידת הסיוע, על-מנת שזה ישתף את בית המשפט ברגשותיו ורצונותיו של הילד; או שמיעה ישירה על-ידי שופט, בלשכתו, בדרך כלל בנוכחות עובד סוציאלי, שאף מכין את הילד למפגש ומלווה אותו.

לפני כשנה פנתה אל המכון להכשרת שופטים קבוצת שופטים אשר באותה עת למדה לימודי תואר שני במגמת "התפתחות הילד" באוניברסיטת חיפה. השופטים ציינו כי בשנים האחרונות מתגבר הצורך בשמיעת ילדים על-ידי השופט עצמו, בשל בקשות של ההורים, בעקבות טענות של "ניכור הורי", לבקשת הילדים עצמם, ולעיתים משום שהשופט מבקש להתרשם באופן בלתי אמצעי מעמדות הילד.

מעבר לכך, אל בתי המשפט לנוער מגיעים דרך קבע קטינים כנאשמים, כנפגעים וכעדים; ילדים במצב של הזנחה או התעללות מתמשכת; וכן נדרשים השופטים לבצע ראיון עם ילדים אשר הושמו במסגרות חוץ ביתיות. קבוצת השופטים ציינה כי לצורך קיום מפגשים ושיחות כאמור נדרשת מיומנות ונדרשים כלים ייחודיים והם ביקשו לקבל הכשרה ייעודית בתחום.

במקביל נחשפנו למחקרים שבוצעו בקרב ילדים שעברו התעללות ואשר הצביעו על כך שתמיכת השופט במסגרת ההליך השפיעה באופן מובהק על עדות הילד. זאת, גם אם השופט לא היה זה שדיבר עם הילד, אלא שימש רק כגורם משגיח אשר מתערב כאשר הוא מזהה שאלה מנחה או שאלה שגורמת לילד חרדה ואי נוחות. תמיכה זו היה בה כדי להגביר את הסיכויים שהעדות תהיה שלמה וקוהרנטית, שהילד יחווה את המעמד כולו כמלחיץ פחות, ושיקומו לאחר המשפט יהיה מוצלח יותר.

עקב הצורך שעלה מהשטח ומהמחקרים שהצביעו על חשיבות העניין, החלטנו לפתח סדנה לשופטי בתי המשפט למשפחה ובתי המשפט לנוער אשר במסגרתה יוכשרו שופטים בתורת ראיון ילדים מותאם התפתחותית. מטרת הסדנה היא לסייע לשופטים לרכוש ולתרגל טכניקות שיח מיטביות המגבירות היענות ושיתוף פעולה בשיח עם ילדים תוך יצירת קשר אמון עימם בזמן קצר. לעודד ילדים ליתן ביטוי הולם ומתאים לרגשותיהם; להשמיע הנחיות באופן מותאם, מכיל ומגייס ועם זאת סמכותי; וליצור סביבה מגנה ובטוחה שתאפשר מסירת מירב המידע בזמן נתון, במינימום פגיעה בקטין המעיד.

זהו כמובן צעד ראשון בלבד, ונראה כי בהמשך הדרך נצטרך להרחיב הכשרה זו גם לשופטים

בערכאות אחרות ולשקוד על פיתוח פרוטוקולים נוספים, מותאמי נסיבות.

אמצעים נוספים הננקטים בהליכים משפטיים בישראל שבהם מעורבים ילדים והמיועדים להבטיח את נגישותם ואת זכות ההשתתפות המוגנת שלהם בהליך כוללים למשל נוהל לפיו בהליכים פליליים יש להעיד ילדים נפגעי עבירות מסוימות תוך תשעים יום מעת הגשת כתב האישום. זאת מתוך מודעות לטלטלה שנגרמת להם בשל ההליך המשפטי והשפעת חלופה הזמן על הזיכרון של ילדים והאפשרות להתמקד בשיקומם. כמו-כן קיימות בדין הישראלי הוראות המיועדות להבטיח שילדים נפגעי עבירות יוכלו למסור את עדותם באמצעות חוקרת ילדים שהוסמכה לכך או בהיוודעות חזותית על-מנת שלא יאלצו להתמודד במפגש פנים אל פנים עם מי שפגע בהם.

אני מבקשת לסיים את דבריי הבוקר בציטוט מתוך שירו היפה של המשורר ישראל אלירז:

"הילד הוא חמר בידי הילד"

וכל מה שיש לומר על הילד

הילד הוא שיאמר אותו.

[...]

מי הראשון שפשט

ידיים לקראתך:

בוא!

ושנה את חייך?"

אני רוצה לקוות כי התהליכים שכבר הוטמעו במערכת בתי המשפט שלנו ואלה שאנו צפויים ליישם בעתיד, יש בהם כדי לקדם את נגישותם של ילדים לצדק, להגן על זכויותיהם, לשמור על בריאותם הנפשית ולהעצים אותם. ובמילים אחרות, אני רוצה לקוות כי אנו השופטים נהיה - כמאמר השיר - בין אלה הפושטים את ידינו לקראת הילדים, על-מנת לסייע להם לממש באופן מיטבי את זכות ההשתתפות הנתונה להם, כביטויה באמנה לזכויות הילד.

אני מאחלת לכולכם המשך כנס מוצלח. תודה רבה.

אסתר חיות

תאריך: 11/12/2019 | עודכן: 11/12/2019





הגרלה לדירות 3 חד' במחיר מופחת!
המלאי מוגבל! ההרשמה עד 16.7.24

להצטרפות הקלק כאן

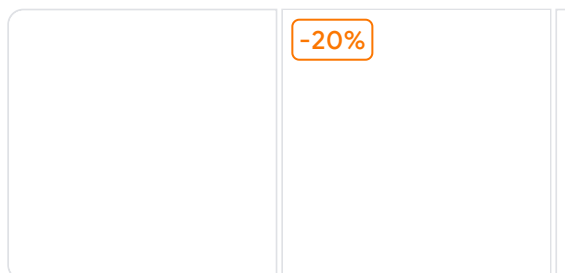
מועדון VIP

לקבלת רשימות חדשות עם הופעתן

תגיות / עוקבים

▪ אביעד הכהן ▪ אסתר חיות / Esther Hayut ▪ בג"צ קול העם ▪ זיווג משמיים / Zivug

▪ חופש הביטוי ▪ יהודית קרפ ▪ כבוד האדם וחירותו ▪ סביונה רוטלוי



ברחבי הרשת / פרסומת

רשימות קודמות